

OLIV TA`LIM TIZIMIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI YO`LGA
QO`YISH VOSITASI SIFATIDA ADABIYOT VA TARIX

Umida Abduqaxxarovna Azimova

TDIU "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrasi katta o'qituvchisi,

+998909330060

Kalit so'zlar (Key words)

O'zb: integratsiya, rivojlanish qobiliyati, fanlararo integratsiya, kitobxonlik targ'iboti, matnshunoslik, adabiy manbashunoslik, kompyuter lingvistikasi

Rus: интеграция, способность к развитию, междисциплинарная интеграция, продвижение чтения, текстология, литературное источниковедение, компьютерная лингвистика

Ingliz: Integration, development ability, interdisciplinary integration, reader advocacy, textual studies, literary source studies, computer linguistika

Maqola annotatsiyasi. (Abstract) O'zbek adabiy tanqidchi O. Sharafiddinov to'g'ri ta'kidlaganidek: "Cheksiz olamdagi katta-kichik har bir narsa o'zaro bog'liqlikda yaratilgani va biri boshqasining mavjudligini ta'minlab turgani uchun ham dunyoni bilishning uyushtirilgan pedagogik shakli bo'lmish ta'lim jarayonida ana shu uzviylik, chambars aloqadorlik hisobga olinishi lozim. Mazkur maqola barcha sohalarda shaxs rivoji uchun adabiy asarlardan foydalanishning ahamiyatiga bag'ishlangan bo'lib, unda OTMida fanlararo integratsiyani yo'lga qo'yish vositasi sifatida asarlarda aks etilgan iqtisodiy muammolardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari, uzluksiz ta'lim tizimida adiblar hayoti va ijodini o'rgatilishining o'quv dasturi va darsliklarida yoritilishi va qo'shimcha adabiyotlar sharhi, shoir tarjimai holi va asarlarini o'rgatishda ularning bildirgan fikrlaridan foydalanishda innovatsion ta'lim texnologiyalarining talabalar kreativ qobiliyatini rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan.

Аннотация. Как правильно заметил узбекский литературный критик Озод Шарафиддинов: "Поскольку все в бесконечном мире создано во взаимосвязи, и одно обеспечивает существование другого, в образовательном процессе, являющемся организованной педагогической формой познания мира, необходимо учитывать эту преемственность, тесную взаимосвязь. Данная статья посвящена значимости использования литературных произведений для развития личности во всех сферах, в которой отражены особенности использования экономических проблем, отраженных в произведениях, как средства налаживания междисциплинарной интеграции в вузах, освещению в учебной программе и учебниках обучения жизни и творчеству писателей в системе

непрерывного образования, а также обзору дополнительной литературы, освещается роль инновационных образовательных технологий в развитии творческих способностей учащихся в использовании высказанных ими мнений при обучении биографии и творчеству поэта.

Annotation . As the Uzbek literary critic Ozod Sharafiddinov correctly noted: “Since everything in the infinite world is created in interconnection, and one ensures the existence of the other, in the educational process, which is an organized pedagogical form of cognition of the world, it is necessary to take into account this continuity, close relationship. This article is devoted to the importance of the use of literary works for the development of personality in all spheres, which reflects the features of the use of economic problems reflected in the works as a means of establishing interdisciplinary integration in universities, coverage in the curriculum and textbooks of teaching the life and work of writers in the system of continuing education, as well as a review of additional literature, the role of innovative educational technologies in the development of creative abilities of students in the use of their expressed opinions in teaching biography and creativity of the poet is highlighted.

Kirish (Introduction) 2020-yilda dunyoni larzaga keltirgan pandemiya natijasida dunyo ulkan talafotlarni boshdan kechirdi. Insonlar kundalik maishiy muammolar girdobida qolib, o'zligini unutish darajasiga yetib keldi. Uzoq istiqbolning ezgu rejalarini tuzishga o'rgangan odamlar endilikda sog`-omon qolish dardi bilangina yashab, atrof-muhitga agressiv xarakterda munosabatda bo'lishga odatlanmoqda. O'zbekiston bunday og'ir sharoitda imkon qadar o'z qadr-qimmatini saqlay oldi. O'zbekchiligimizga xos bo'lgan insonparvarlik va saxovat xislati xalqimizga o'zligini asrab qolish imkonini berdi. Jahonning ko'z oldida vaziyatni jiddiy nazorat ostida ushlay olib, og'ir sharoitdan chiqishga muvaffaq bo'lmoqdamiz. Ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yechish barobarida xalqimizning ma'naviy darajasini saqlash va yana-da yuksaltirish ertangi kun barqarorligi uchun muhim bo'lgan omil hisoblanadi. Shu bois, davlatimiz rahbari aholining turmush darajasini oshirish bilan bir qatorda, fikrlash darajasining ham oshishi ustida qayg'urar ekan: “Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat”, - dedi Prezident o'z nutqida. Zero, og'ir kunlarning sabog`tini anglash uchun insoniyatning ma'naviyati yuqori darajada bo'lishi kerak. Yurtimizda ma'naviyat sohasini yuksaltirish borasida qator qarorlar qabul qilindi. Respublika ma'naviyat va ma'rifat kengashi raisi Prezident ekani belgilab qo'yildi. Kengashning hududiy bo'limlariga mas'ullik hokimlar zimmasiga yuklatildi. Barcha amalga oshirilayotgan faollik esa ma'naviy-ma'rifiy ishlarning davlat siyosati darajasiga

ko‘tarilganini belgilab beradi. Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev mamlakatimiz mafkurasining asosiy g‘oyasiga ta‘rif berar ekan: “Biz yaratayotgan yangi O‘zbekistonning mafkura ezigulik, odamiylik, gumanizm g‘oyasi bo‘ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan”, – deb ta‘kidladi. Barchamizga ma‘lum, yoshlarimizning ma‘naviy immunitetini tarbiyalashimiz zarur. Globallashuv jarayonlari insoniyat uchun beqiyos yangi imkoniyatlar bilan birga kutilmagan xavf- xatarlarni ham keltirib chiqarmoqda. Bunday tahlikali vaziyatda hushyor va ogoh bo‘lib, mamlakatimizning tinchligi va manfaatlarini asrab-avaylash kerak. Ta‘lim muassasalaridagi ma‘naviy- ma‘rifiy ishlar samaradorligi, mahallalarda ijtimoiy- ma‘naviy muhit barqarorligini ta‘minlash masalalariga alohida e‘tibor qaratildi. Hududlar markazida namunaviy loyiha asosida ma‘naviyat va ma‘rifat maskanlarini barpo etish, mahalliy byudjetlar hisobidan sohaga qo‘shimcha shtatlar ajratish bo‘yicha ko‘rsatma berildi. Yoshlarni vatanparvarlik, milliy iftixor ruhida tarbiyalash, buning uchun xalqimiz tarix va adabiyotini o‘rganish, bu yo‘nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish masalasiga to‘xtalar ekan: “Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak. Aks holda uning tarbiyaviy ta‘siri bo‘lmaydi. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o‘rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur”, – dedi davlatimiz rahbari. Shu maqsadda, mutasaddilar oldiga O‘zbekistonda adabiyot va tarix fanini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish vazifasi qo‘yildi. Milliy g‘oya tushunchasining targ‘iboti, ma‘naviy- ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish, jamiyatda adabiyot va kitobxonlikni yana- da rivojlantirish maqsadida “Ijod” jamoat fondi negizida Ma‘naviyat va ijodni qo‘llab- quvvatlash fondi tashkil etilishi qayd etildi. Kino va teatr san‘atini izchil rivojlantirish orqali yuksak badiiy g‘oyalarni targ‘ib etib, xalqning ma‘naviy saviyasini oshirish bugungi kunda dolzarb vazifadir. Zero, kino va teatr san‘ati orqali xalqimizning ongiga milliy va madaniy qadriyatlarni singdirish, ijobiy va salbiy tushunchalarning bir- biridan farqini ochiq namoyish etish orqali tarbiyalash bilan milliy o‘zligimizni saqlab qolish borasidagi harakatlarimizni amalga oshirish imkoniga egamiz. Xalqimiz ongidagi ma‘naviyat tushunchasining to‘g‘ri shakllanishida katta ahamiyatga ega bo‘lgan organlardan yana biri – ommaviy axborot vositalaridir. Telekanallar qoshida faoliyat yuritadigan badiiy kengashlar ishining samaradorligini oshirish katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Zero, xalqimizga yetkazib berilayotgan mahsulot har tomonlama yetuk va sifatli bo‘lishini ta‘minlash ma‘naviy sohaning yuksalishini ta‘minlab beruvchi muhim omillardan biridir. Prezident o‘z nutqida adabiyot, madaniyat va san‘at orqali xalqimizning ma‘naviy ongiga ta‘sir etish xususida ham gapirdi. Qadimda ko‘chma teatrlar aholining chekka qatlamlariga kirib borib turli tomoshalar o‘tkazgan. “Boy ila xizmatchi”, “Maysaraning ishi” kabi teatr tomoshalarida qo‘g‘irchoq o‘yinlari

namoyish etilgan. Bunday tomoshalar xalqimizning tafakkuriga o'ziga xos iliqlik va nafislik kayfiyatini olib kirib, oddiy maishiy yumushlardan ortib, yuqoriroq darajada fikrlash ko'nikmasining rivojlanishiga turtki bergan. Tariximizdan bizgacha yetib kelgan ushbu ma'naviy meros an'alarini davom ettirish bugungi kun uchun dolzarb vazifadir. Yaqin yillarda yurtimizda O'zbekiston Milliy simfonik orkestrining konsert tomoshalarini turli viloyat va tumanlarda, shahar va qishloqlarda yuqori saviyada namoyish etish tajribasi muvaffaqiyatli ravishda qo'llanildi. Aholi ushbu tomoshalarga kelib, undan ijobiy taassurot olgan edi. Bunday tomoshalar yosh avlodning ma'naviy dunyosini o'stirishga xizmat qilibgina qolmay, balki ota-onalarning ham qalbida yuqori ideallarga nisbatan ishonch va umid hissining shakllanishiga sabab bo'ldi. Zero, adabiyot va san'atning kuchi insoniyatni birlashtirish, qalblarni yumshatish, fikrlarni parvoz ettirish qudratiga ega. "Agar kimdir, ma'naviyat masalasi – bu faqat Ma'naviyat markazi yoki tegishli vazirlik va idoralarning ishi, deb o'ylasa, xato qiladi", – dedi Prezident Shavkat Miromonovich Mirziyoyev. Zero, oldimizda turgan ulug' maqsad – Uchinchi Renessansga poydevor qo'yish va uni barpo etish, avvalo, xalqimizning tafakkurini yuksaltirishdan boshlanadi. "Adabiyot xalqning yuragi, elning ma'naviyatini ko'rsatadi. Bugungi murakkab zamonda odamlar qalbiga yo'l topish, ularni ezgu maqsadlarga ilhomlantirishda adabiyotning ta'sirchan kuchidan foydalanish kerak. Ajdodlar merosini o'rganish, buyuk madaniyatimizga munosib buyuk adabiyot yaratishimiz uchun hamma sharoitlarni yaratamiz"¹, "Adabiyot masalasi – bu ma'naviyat masalasidir"². Ko'rinib turibdiki, yoshlar ongini yuksaltirish, ularning ma'naviy dunyosini boyitish, Vatanni sevish, ardoqlash, kezi kelsa, uning obro'si, osoyishtaligi, ravnaqi yo'lida jon fido eta olish xislatlarini tarbiyalashning ulkan vositalaridan biri badiiy adabiyotdir. Uzluksiz ta'lim tizimi barcha bosqichlari adabiyot darslarida badiiy matn bilan tanishish, uni tahlil qilishga kirishishdan avval, yozuvchi yoki shoirning tarjimai holi bilan ham tanishiladi. Respublikamizda Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilayotgan hozirgi sharoitda ta'lim tizimini sifat jihatidan milliy va xorijiy tajriba uyg'unlashgan xalqaro standartlarga mos tarzda yangi bosqichga ko'tarish bo'yicha keng qamrovli islohotlarni amalga oshirish uchun belgilangan ustuvor topshiriqlarni amalga oshirish yo'lidagi eng muhim vazifalardan biri uzluksiz ta'lim tizimi o'qitish jarayonida fanlararo integratsiyani yo'lga qo'yish imkoniyatlaridan samarali foydalanishni samarali tashkil etishning zamonaviy texnologiyalarini amalga oshirishdir. O'zbek adabiy tanqidchi O. Sharafiddinov to'g'ri ta'kidlaganidek: "Cheksiz olamdagi katta-kichik har bir narsa o'zaro bog'liqlikda yaratilgani va biri boshqasining mavjudligini ta'minlab turgani uchun ham dunyoni bilishning uyushtirilgan pedagogik shakli bo'lmish ta'lim jarayonida ana shu uzviylik, chambars aloqadorlik hisobga olinishi lozim. O'zga insonlar ruhiyatidagi

¹ daryo. uz / k / 2020 / 05 / 20 / toshkentda - adiblar - xiyoboni - ochildi - foto/

² Каримов И. Адабиётга эътибор-маънавиятга, келажакка эътибор. – Т.: Ўзбекистон, 2009. – Б.23.

tovlanishlarni anglash asosida o'quvchilarda shaxslik sifatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan adabiy ta'limda ham fanlararo aloqa muhim ahamiyat kasb etadi. Adabiyot o'qitishda samaradorlikka erishish uchun uning maktabda o'qitiladigan o'zga o'quv fanlari bilan aloqasini ta'minlashga alohida e'tibor qaratish zarur"³. "Integratsiya" atamasiga ilmiy manbalarda berilgan ta'rif va munosabatlarga e'tibor qaratamiz. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"da integratsiya atamasiga quyidagicha ta'rif beriladi⁴: "Integratsiya – (lot. integratio – tiklash, to'ldirish, integer – butun so'zidan) – 1) sistema yoki organizmning ayrim qismlari va funksiyalarining o'zaro bog'liqlik holatini hamda shunday holatga olib boruvchi jarayonni ifodalovchi tushuncha; 2) fanlarning yaqinlashishi va o'zaro aloqa jarayoni; differentsiatsiya (frans. differentiation, lot. differentia – farqlanish, farq), ixtisoslashish – dastlab bir xil elementlardan iborat bo'lgan sistemaning sifat jihatidan farq qiladigan bir qancha qismlarga ajralib ketishi. D. muayyan sistema funksiyasining kengayishi, intensivligining ko'tarilishi va bu funksiyalarni uning tarkibiy qismlari o'rtasida taqsimlanishi bilan bog'liq holda sistema ishining samarasini oshiradi (3-jild, 330-bet) bilan birga kechadi; 3) 2 va undan ortiq davlatlarning iqtisodiyotini o'zaro muvofiqlashtirish va birlashtirish. Taniqli metodist olim R. Niyozmetova fanlararo integratsiyaning ta'lim tizimidagi o'rnini quyidagicha belgilaydilar: "Fanlararo aloqa xarakteridagi integratsiyalashgan darslar tizimi ma'lum o'quv fani bo'yicha yil davomidagi mashg'ulotlarining maksimal qismini tashkil etishi lozim. O'zlashtirilgan bilimlarning har xil aspektida ochilishi, masalan, biror badiiy asar mazmunidagi voqea-hodisalarning ham geografik, ham biologik, ham botanik, ham psixologik bilimlarga tayanilgan holda va insoniy tuyg'ular asosida ochib berilishi shakllanib kelayotgan shaxsning fikrlash, his qilish, qayg'udosh bo'lish singari jihatlardan rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi"⁵. Fanlararo integratsiyani yo'lga qo'yish masalasiga qiziqish juda qadim zamonlardan boshlangan. Ya.A. Komenskiy grammatika va falsafani, falsafa va adabiyotni, D. Lokk esa, tarix bilan geografiyani o'zaro aloqada o'rganish haqida fikr yuritganlar. I. Gerbart, A. Disterveglar ham o'z vaqtida fanlar o'rtasidagi chegaralarni kamaytirish, ularni o'zaro aloqada o'rganishni himoya qilganlar. XIX-XX asrlar oralig'ida A. Ya. Gerd, D. N. Kaygorodov va A. P. Pavlovlar tomonidan kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining tabiiy muhit bilan tanishtirishning integratsiyalashgan kursini yaratish fikrini muhokamaga qo'yilgan. XX asrning 50-60-yillarida AQShda tarix, geografiya, grajdanshunoslik fanlarining elementlarini o'z ichiga olgan "Jamiyat fanlari" kursi tashkil etilgan. Polshada esa, "Madaniyat" deb nomlangan umumlashgan

³ Ёўлдошев Қ. Адабиёт дарсларида фанлараро алоқанинг ўрни. Ўзбек тили таълими жараёнида фанлараро боғланиш масалалари. "Ўзбек тили" доимий анжумани саккизинчи йиғилиши материаллари. – Т., 2005. – Б.10.

⁴ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 4-жилд. Зебунисо – Конигул. Таҳрир ҳайъати: Т. Даминов, Т. Долимов ва б. Т.: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2002. – 179-бет

⁵ Husanboyeva Qunduzxon, Niyozmetova Roza. Adabiyot o'qitish metodikasi / o'quv qo'llanma /. – T.: Innovatsiya – Ziyo, 2020. – B.20.

kursni sinab ko‘rilgan. Rossiyada jamiyatshunoslik va tabiatshunoslik fanlarini o‘z ichiga birlashtirgan madaniyat tarixi kursini sinovdan o‘tkazish tajribasi amalga oshirilgan. Milliy o‘quv dasturida bu masala echimiga jiddiy e‘tibor qaratilganligi, “2020-2025 yillarda ijod maktablari faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasi”ga ko‘ra, ijod maktablari o‘quvchilarining asosiy ko‘rsatkichlari sifatida o‘zbek va dunyo adabiyoti, o‘zbek va dunyo kinemotografiyasi, o‘zbek va dunyo tasviriy san’ati, o‘zbek va dunyo mumtoz musiqasining eng mukammal asarini bilishi nazarda tutilgani, 2019-2020 o‘quv yilida Davlat test markazi imtihonlari savollari tarkibiga: tarix va geografiya fanlaridan yozuvsiz xarita, jadval, rasmlil test topshiriqlari qo‘llanilganligi; abituriyentlarning test topshiriqlarini tez anglay olishi, fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida endilikda yana ona tili va adabiyot, chet (ingliz, nemis, fransuz) tillari, biologiya, kimyo fanlaridan ham holatni ifodalash uchun rasmlil test topshiriqlari shakllantirilayotganligi – katta qadamni ushbu izlanishlarning natijasi sifatida baholash mumkin. Ma’lumki, fan bilan san’atning o‘zaro aloqasi ko‘p qirrali va murakkabdir. Biz e‘tiborni fan bilan san’at o‘rtasidagi aloqalarning ta’lim tizimida hisobga olinishi kerak bo‘lgan qismlargagina e‘tibor qaratamiz. Bu o‘qitish jarayonida fanlararo integratsiyani amalga oshirish uchun asos bo‘ladi. “Adabiyotni boshqa gumanitar fanlarga bog‘lab o‘rganish” nomli metodik qo‘llanmasi⁶ da to‘g‘ri ko‘rsatilganidek, maktabda har bir o‘quv fanini, jumladan, adabiyotni o‘rganishda o‘quvchilarning anglash, fikrlash, ayniqsa, nutqiy faoliyati alohida o‘rinni egallaydi. Shu sababli darslarda o‘quvchilardan adabiy matnni to‘g‘ri o‘qish, anglash, o‘qiganlarini amaliy tajribada bevosita qo‘llash malakalarini o‘stirishga ahamiyat beriladi. Shu bilan birga, ularda ob’ektiv hayotdagi voqea va predmetlar orasidan muhimlarini ajratib olish, belgi va xususiyatlariga qarab ularni guruhlashtirish ko‘nikmasi ham tarbiyalab boriladi, Shu boisdan ham, adabiyotni boshqa gumanitar fanlar – ona tili, tarix, tarbiya, geografiya va estetik yo‘nalish fanlari – tasviriy san’at, musiqa bilan bog‘lab o‘qitiladi. Biz darslarida san’at asarlaridan, jumladan, tasviriy san’at – miniatyuralardan foydalanish tajribasini yoritishni maqsad qilganimiz sababli adabiyotning bu fanlar bilan aloqasi masalasiga alohida to‘xtalmoqchimiz. San’at inson ruhiy holatining eng nozik tomonlarigacha zabt etadi. U faqat his-tuyg‘ulargagina ta’sir etib qolmasdan, inson erki va maqsadini ham ifoda etadi. Shu yerda uning o‘z-o‘zini anglashni rivojlantirish, axloqiy tuyg‘ularni tarbiyalash va dunyoqarashni shakllantirishdagi eng muhim ahamiyati ko‘zga tashlanadi. Shuning uchun shaxsni har tomonlama barkamol inson sifatida tarbiyalashda san’at asarlaridan foydalanish eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda uzluksiz ta’lim tizimida san’atning an’anaviy turini o‘rgatishdan foydalanib kelinadi. Har bir san’at turining alohida manbalari mavjud bo‘lsa-da, ularning asosiy tilini belgilaydigan narsa bor. Bu

⁶ Зуннунов А., Алиев А. Адабиётни бошқа гуманитар фанларга боғлаб ўрганиш. – Т.: Ўқитувчи, 1982. – 72 б.

obrazdir. Obraz so'zi o'zida hayotiy ma'nodor va jozibali mazmunlarni mujassamlashtiradi. Shuning uchun unga estetik yo'nalish fanlarini o'qitish jarayonida diqqatni qaratish juda muhimdir. Talaba, tomoshabin, tinglovchi badiiy obraz muallif tomonidan uning tasavvurlari asosida yaratilishini bilishi, adabiyot, tasviriy san'at, musiqa asarlarining o'zaro aloqadorligini, ularning mantiqiy rivojlanib borishini his qilishi va tushunishi zarur. Adabiy obrazlarda aks ettirilgan voqealar o'quvchilar uchun hayotda ko'rganlarining umumlashmasi, natijasi bo'lishi lozim. Musavvirlik san'atida bevosita amalga oshirilgan bu jarayon yosh tomoshabin uchun ko'rish shaklini idrok etishning natijasi yashirinligicha qoladi. Musiqada esa, badiiylik murakkab obrazlar tizimidan iborat bo'lib, ijro etilishi o'ziga xos ifoda vositalari – kuy, garmoniya, polifoniya orqali amalga oshiriladi va voqealarni, his-tuyg'ularni o'zicha rivojlantiradi. Shunga qaramasdan, har bir san'at o'zining boy ifoda vositalariga ega bo'lib, ular doimo bir-biri bilan aloqada bo'ladi, bir-birini to'ldiradi. Adabiyotni musiqa, tasviriy san'at bilan hamkorlikda o'rganish bu san'at turlarining umumiy tabiatidan kelib chiqadi, chunki bularning hammasi ham hayotni obrazlar orqali aks ettiradi. San'at asarlari o'rtasida umumiylik, o'xshashlik bor bo'lgani holda ularning farqli tomonlari ham mavjuddir. "Hayotni obrazlar orqali aks ettirishi jihatidan san'at turlari o'rtasida umumiylik, o'xshashlik, mushtaraklik mavjud bo'lsa-da, obraz yaratish jarayonida san'atning har bir turi uning faqat o'zigagina xos bo'lgan ifoda vositalaridan foydalanadi. Bunday ifoda vositalari, odatda, san'at turlarining "o'z tili" deb yuritiladi. Badiiy adabiyot tili haykaltaroshlik, me'morlik, rassomlik, musiqa tillaridan farq qiladi. Rassomlikda badiiy obraz surat va kartina vositasida yaratiladi, shunga ko'ra, rassom "tili" deganda, chiziqlar, rang, yorug'lik soyasi va kompozitsiyasini tushunamiz. Xoreografiyaning "tili" esa inson tanasining o'ziga xos ifodali harakatidir. Adabiyotda til, kompozitsiya, ohang, ritm kabilar vositasida badiiy obraz yaratiladi. Bunday vositalarning jamul jamisiz adabiy asar yashay olmaydi. Shu sababli bu vositalarning jami – nutq, ritm, ohang, kompozitsiya – badiiy adabiyot "tili"dir. Shunga ko'ra, badiiy adabiyot "so'z san'ati" deb ham yuritiladi. Adabiyot so'z vositasi bilan obraz yaratganligi sababli san'atning boshqa turlariga nisbatan hayotni va insonni mumkin qadar to'laroq ifodalash imkoniga ega"⁷. Musiqa – his-tuyg'ularning tili. Undagi eng asosiy narsa ketma-ket intonatsiya orqali ulanib ketadigan kuylardir. Kuy kishi ruhiyatiga asta-sekin ta'sir qo'shib, tanada o'ziga xos o'zgarishlar hosil qiladi. Oliy asab silsilasi, boshqa a'zolar hovuridan tushadi, o'ziga keladi, maromida ishlaydi. Ba'zi kuylarning ohangiga, ya'ni ma'nosiga qarab kishi beixtiyor fikrlar, hissiyotlar olamiga sho'ng'ib ketadi. Kuylar borki, kishining kuchiga kuch qo'shib, og'irini engil qiladi. Naim Karimov esa, lirika bilan musiqaning bir-

⁷ Бобоев Тўхта. Адабиётшунослик асослари. Олий ўқув юртларининг филология (ўзбек тили ва адабиёти) факультетлари талабалари (бакалаврият босқичи) учун дарслик. Масъул муҳаррир: С.Мамажонов. 2-нашр, қайта ишланган ва тўлдирилган. – Т.: Ўзбекистон, 2001. – Б.31-32.

biriga yaqinligini quyidagicha ta'riflaydi: "Lirika va musiqa obrazli aytganda, san'atning Fotima va Zuhrolari, uning egizak farzandlaridir"⁸. Demak, san'atning turli tarmoqlari o'z oldiga qo'ygan vazifasini bajarishda har xil vositalardan foydalanadi. Adabiyotning quroli so'z bo'lsa, musiqachi turli-tuman tovush va ohanglardan, musavvir xilma-xil rang va bo'yoqlardan, haykaltarosh ganch, tosh, marmar va boshqalardan foydalanib obraz yaratadi. Badiiy adabiyotda hayot, voqelik va kishilar rivojlanishda, taraqqiyotda tasvirlanadi. Shu jihati bilan adabiyot san'atning musavvirlik yoki haykaltaroshlik kabi turlaridan farq qiladi. Chunki, rasm va haykalda ma'lum lavha, holat aks etadi.

Tahlil va natijalar. (Analysis and results) Bu masalaning nazariy tomonlarini chuqurroq ochib berish, adabiyot darslarida san'at asarlaridan foydalanishning o'rni va ahamiyatini aks ettiruvchi qarashlar tamoyillarini ishlab chiqish, eng samarali sharoitlarni aniqlash va ulardan o'qituvchilarning umumli foydalanishlarini tashkil etish juda muhimligini yirik metodist olimlar ham ta'kidlamoqdalar.

Xulosa va takliflar. (Conclusion/Recommendations) Xulosa qilib aytganda, san'atning turlari bir-biridan farqlansa-da, ular voqelikni aks ettirishda o'zaro mushtaraklik xususiyatiga egadir. Ta'lim jarayonida fanlararo integratsiyani yo'lga qo'yish vositasi sifatida adabiyotni san'atning boshqa turlari bilan uyg'unlikda o'rganish yuzasidan ko'plab tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, adabiyot va san'at asarlarining yaqinligi to'liq tadqiq etildi degan xulosani aytib bo'lmaydi. Badiiy adabiyot vakillarining ijod namunalarini o'rgatish va tahlil qilish, talaba yoshlarni o'zbek adabiyotining boy imkoniyatlaridan foydalangan holda, Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida, keng dunyoqarashga ega bo'lgan ma'naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashda adabiyot o'qitish metodikasi fanining o'rni beqiyos. Shu sababli oliy ta'lim tizimida ushbu fanga oid mavzularning keng yoritilishi taqozo etiladi. Bugungi kunda o'quv muassasalarida o'quv-tarbiya va boshqaruv jarayonlarini axborotlashtirish ehtiyoji tobora ortib bormoqda. Darslarda axborot texnologiyalarini qo'llash, turli metodologik yondashuvlarga amal qilish o'z o'rnida ko'pgina fundamental tushunchalarni oson va puxta egallash imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati : (References)

1. Sulaymonov, J.B.(2021), „Muqaddima “Asarida jamiyat taraqqiyoti. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(4), 732-737.
2. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. – Toshkent, Universitet
3. Hasanboyev J., To'raqulov X.A., Ravshanov O.A., Kushvaktov N.H. Milliy pedagogikamiz tarixiy ildizlari va barkamol avlod tarbiyasi. – Jizzax: 2007. <http://linguistics.berkeley.edu/~kjohnson>

⁸ Каримов Н. Хамид Олимжоннинг поэтик маҳорати. – Т.: Фан, 1964. – Б.52.

4. “UZACADEMIA” scientific-methodical journal 2 www.academiascience.uz
INNOVATIVE APPROACHES, Muhitdinova PROBLEMS, SUGGESTIONS AND
SOLUTIONS IN SCIENCE AND
EDUCATION” http://conference.adu.uz/nmot/files/nutq_madaniyati_%20va_ozbek_tilshunosligi_2020.pdf. Nutq madaniyati va o‘zbek tilshunosligining dolzarb muammolari. . www.scopus.com Бюллетень науки и практики / Bulletin of Science and Practice <https://www.bulletennauki.com> Т. 5. №4. 2019 DOI:10.33619/2414-5.www.istanbul.edu.tr/<http://www.washington.edu/>,<http://www.uva.nl/en/home/>,<http://london.ac.uk/><http://www.uop.edu>.www.ivran.ru<http://elm/az/><http://elm/az/>, <https://scholar.google.ru/citations?user=5hz6D58AAAAJ&hl=ru>
6. Po‘latov A. Kompyuter lingvistikasi.–Т., 2011. Sultonsaidova S., Sharipova O‘. O‘zbek tili stilistikasi. -Т.: Yurist-Media markazi, http://conference.adu.uz/nmot/files/nutq_madaniyati_%20va_ozbek_tilshunosligi_2020.pdf. Nutq madaniyati va o‘zbek tilshunosligining dolzarb muammolari. Azimova U.A. o‘qituvchi, TDIU Umida19720409gmail.

Elektron ta’lim resurslari:

www.ziyonet.uz tstu_info@edu.uz info.com.uz
<http://ru.wikipedia.org> www.elektron-lugat.zn.uz
www.scopus.com Бюллетень науки и практики / Bulletin of Science and Practice
<https://www.bulletennauki.com> Т. 5. №4. 2019 DOI:10.33619/2414-
www.istanbul.edu.tr/<http://www.washington.edu/>, <http://www.uva.nl/en/home/>,
<http://london.ac.uk/><http://www.uop.edu>.www.ivran.ru<http://elm/az/><http://elm/az/>,www.navoiy-uni.uz;
<http://www.abendblatt.de/daten/2008/03/05/854899.html>
<http://ecmd.nju.edu.cn/UploadFile/17/8076/standard.doc> Po‘latov A. stilistikasi. -Т.: Yurist-Media markazi, .